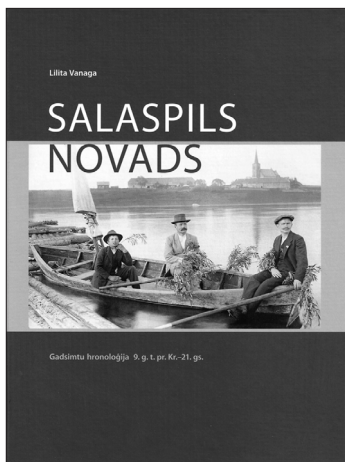

RECENZIJAS

Vanaga L. Salaspils novads. Gadsimtu hronoloģija. 9. g. t. pr. Kr. – 21. gs. – Salaspils: Salaspils novada dome, 2011. – 288 lpp.: il.

Vēsturnieku darbi, tāpat kā pagātnes notikumi, kuru apzināšana un izpēte ir viens no galvenajiem “vēsturnieka amata” (Marks Bloks) pienākumiem, nekad nepastāv tikai paši par sevi, izolēti no citiem pētījumiem un faktiem – gan vieni, gan otri vienmēr ir saistīti ar plašāku lietu un parādību kontekstu. Vēsturnieka darbā šo kontekstu veido noteikta laikmeta historiogrāfijas virziens vai skola. Recenzenta uzdevums savukārt nav ielikt konkrēto

pētījumu šādā nosacītā *plauktiņā* vai piešķirt tam muzejisku anotāciju, bet gan aplūkot recenzējamo darbu salīdzinājumā ar tematiski vai tipoloģiski radniecīgiem pētījumiem, lai precīzāk saskatītu tā individuālās īpatnības un saikni ar kopējo historiogrāfijas ainavu.

Tādēļ, iepazīstoties ar vēsturnieces, LU Latvijas vēstures institūta Etnogrāfisko materiālu krātuves vadītājas Dr. hist. h.c. Lilitas Vanagas grāmatu “Salaspils novads. Gadsimtu hronoloģija: 9. g. t. pr. Kr. – 21. gs.”, sāksim ar nelielu atkāpi.

Latvijas jaunākajā historiogrāfijā kopš valsts neatkarības atjaunošanas ir izveidojies savdabīgs pētījumu virziens, kas līdz šim, šķiet, nav vēl ieguvis plašāku izvērtējumu, tādēļ pagaidām nav iespējams kaut vai aptuveni noteikt šādu publikāciju skaitu, nedz arī piedāvāt to sistemātisku klasifikāciju, taču subjektīvi var iezīmēt dažas minētā virziena īpatnības kopumā. Pagaidām šim virzienam nav arī viena kopēja apzīmējuma, taču tematiski tas ir saistīts gan ar novadpētniecību, gan lokālo jeb reģionālo vēsturi.¹

Šī virziena izveidošanās 20. gadsimta 90. gadu sākumā bija saistīta ar politiskās situācijas izmaiņām, ar t.s. balto plankumu likvidēšanu Latvijas vēsturē, padomju historiogrāfijai transformējoties par Latvijas vēstures

¹ Par nozares terminoloģiju tuvāk sk.: *Ivanovs A., Soms H.* Latgales vēstures izpētes kompleksā programma: historiogrāfiskais aspekts, metodoloģija, saturs // Latvijas Vēsture. – 1999. – Nr. 1. – 96.–110. lpp.

zinātni, kā arī ar sabiedrības aktīvo, dažkārt drudzaino un haotisko interesi par Latvijas vēsturi. Padomju okupācijas laika politiskās cenzūras atcelšana, vēsturisko piemēru un argumentu ārkārtīgi lielā ietekme gan drīz vai ikvienā sociālās dzīves jomā, visbeidzot, dabiskā interese par savas dzimtas un novada pagātņi, kas dažādu iemeslu dēļ līdz tam tika uzskatīta par nevēlamu un bīstamu, – šie un vēl citi apstākļi kopumā radīja priekšnoteikumus minētā pētniecības virziena tapšanai.

Lokālās vēstures pētījumi, neraugoties uz šo publikāciju visai dažādo zinātnisko līmeni, papildina Latvijas historiogrāfiju ar jaunu informāciju, kas skar ne tikai politisko vēsturi, bet arī sociālās un kultūras vēstures jautājumus. Ja sākotnēji uzmanības centrā bija 20. gadsimta notikumi, ko noteica vispārējā interese par samērā neseno pagātņi un it īpaši par Latvijas valsts vēsturi šajā laikposmā, tad pakāpeniski lokālās vēstures pētījumu hronoloģija paplašinājās, koncentrējoties uz noteiktas vēsturiskās un administratīvās telpas – pagasta, pilsētas vai novada pagātnes izpēti pat vairāku gadsimtu ilgā perspektīvā.

Tādējādi var teikt, ka pēdējo divdesmit gadu laikā publicētie lokālās vēstures pētījumi atspoguļo sociālo pasūtījumu, noteiktas sabiedrības daļas interesi par savu vēsturi, turklāt raksturīgi, ka individuālo pētnieku iniciatīva šajā jomā pakāpeniski ir ieguvusi sabiedrisko organizāciju un pašvaldību atbalstu. Jāatzīmē, ka šī parādība nav tikai Latvijas vai postkomunisma zemju īpatnība, interese par pagātnes izpēti reģionālajā līmenī ir raksturīga arī Rietumu historiogrāfijai.²

Vienlaikus Latvijas reģionālās jeb lokālās vēstures historiogrāfijā ir redzamas arī būtiskas metodoloģiska rakstura problēmas: pirmkārt, šādu pētījumu autori lielākoties nav profesionāli vēsturnieki,³ līdz ar to viņu darbos izmantotā vēstures avotu un literatūras bāze parasti ir ļoti ierobežota, tādēļ bieži vien šie pētījumi ir vienkāršas kompilācijas. Otrkārt, šis apstāklis negatīvi ietekmē arī pētījumu struktūru, izklāsta veidu un saturu, izraisot pamatotu skepsi pret novadpētniecības nozari vispār.⁴ Līdz ar to minētie darbi vislabāk atspoguļo tieši to laikmetu un apstākļus, kādos tie ir uzrakstīti, un no zinātnes viedokļa tiem ir galvenokārt historiogrāfiska nozīme. Tomēr nevar noliegt arī to popularitāti pašu vietējo iedzīvotāju vidū, kas savukārt veicina sabiedrības interesi par savu vēsturi. Tādēļ joprojām aktuāls ir jautājums, kāds ir novadpētniecības un reģionālās vēstures ieguldījums pagātnes izpētē un Latvijas vēstures zinātnes attīstībā.

Lilias Vanagas monogrāfija nepašaubāmi pieder pie tiem Latvijas reģionālās (lokālās) vēstures pētījumiem, kas sniedz profesionāli sagatavotu un vienlaikus ērti lietojamu informāciju par konkrēto tematu. Grāmatas

² *Ivanovs A.* Latgales novadpētniecība vēstures zinātnes kontekstā // Teiksmainā Ludzas senatne: zinātniski pētnieciskās konferences materiāli, Ludza, 2003. gada 24. aprīlis. – Ludza, 2006. – 13. lpp.

³ Protams, ir sastopami arī izņēmumi, taču to nav visai daudz; kā piemērus var minēt šādus darbus, kas atbilst vēstures zinātnes akadēmiskajiem standartiem: *Lastovecka I.* Labo ļaužu pusē: Livbērzes pagasta vēsture. – Rīga, 2000. – 175 lpp.; *Ozola A.* Tukums. Vecpilsēta: ielas un nami, to iedzīvotāji. – Tukums, 2007. – 559 lpp.; u.c.

⁴ *Ivanovs A.* Op. cit. – 16. lpp.

ievadā autore atzīmējusi Salaspils novada vēstures unikalitāti, ko lielā mērā noteicis šīs vietas ģeogrāfiskais stāvoklis – atrašanās pie Daugavas tranzīceļa, kas ietekmēja gan senākās apdzīvotības izveidošanos mūsdienu Latvijas teritorijā, gan turpmāko Salaspils iedzīvotāju paaudžu likteni, arī traģisko 20. gadsimta pieredzi. Lilitas Vanagas pētījums pārliecinoši parāda, kā viena novada vēsturē savijas kopā unikālas, tikai šai vēsturiskajai telpai raksturīgas īpatnības ar *lielās vēstures* globālajiem procesiem.

Turklāt jāatzīmē vēl kāda grāmatas īpatnība, kas to atšķir no līdzīgiem darbiem, – šeit ir aplūkots ne tikai vēsturiskais Salaspils pagasts, kas ir tikai viena mūsdienu Salaspils novada daļa, bet viss Salaspils novads kopumā atbilstoši tā mūsdienu administratīvajām robežām. Līdz ar to šajā darbā vēlreiz tiek akcentēta gan vēsturiski teritoriālo struktūru pēctecība, gan laika gaitā notikušās izmaiņas. Tas ir jo svarīgāk tādēļ, ka Latvijas administratīvo novadu vēsture pašlaik ir “nearts lauks”, jo līdz šim vēstures literatūrā ir dominējusi interese par Latvijas Republikas pagastu vēsturi starpkaru periodā. Protams, šāda pieeja ir arī problemātiska tajā ziņā, ka ne vienmēr vēsturniekam pieejamās informācijas apjoms ir pietiekams, lai vienlīdz pilnīgi varētu atspoguļot visu mūsdienu novada sastāvdaļu pagātnei.

Lai gan Salaspils vēsturei veltīti populārzinātniski un beletrizēti apraksti ir publicēti jau agrāk,⁵ sistemātiska informācija par novada vēsturi, ģeogrāfiju un iedzīvotājiem līdz šim bija atrodamā tikai uzziņu literatūrā.⁶ Tādējādi Lilitas Vanagas grāmata ir pirmais profesionālais pētījums par Salaspils vēsturi, tas ir oriģināls zinātniskais darbs, kas tiecas rekonstruēt novada pagātnei, izmantojot plašu nepublicēto vēstures avotu klāstu no Latvijas Valsts vēstures arhīva un Latvijas vēstures institūta struktūrvienību fondiem, kā arī vairāku Latvijas muzeju, īpaši Daugavas muzeja, krājuma materiāliem. Grāmatā atrodamo pirmpublicējumu vidū var atzīmēt, piemēram, Salaspils muižas attēlu, kas attiecas uz 19. gs. vidu (96. lpp.), kā arī Salaspilī ierīkoto Krievijas impērijas armijas nometņu sākuma datējumu, kas iezīmē vēlāk ar Salaspils vārdu saistītās “nometņu tradīcijas” aizsākumu.

Monogrāfijas nosaukums atklāj autores izvēlēto pētījuma struktūru – tās pamatā ir hronoloģiskās tabulas princips, kas veiksmīgi papildināts ar tematiskajām sadaļām, lai attiecīgā laika perioda ietvaros raksturotu novada sabiedrisko un kultūras dzīvi, kā arī daudzveidīgās saimnieciskās aktivitātes. Šāda pieeja ir visnotaļ pamatota, ņemot vērā grāmatas uzdevumu: nepieciešamību koncentrēti atspoguļot galvenās vēstures norises ārkārtīgi ilgā laika posmā, atklājot galveno. Hronoloģiskais princips, neraugoties uz lakonisko izteiksmes veidu, sniedz iespēju ieraudzīt dažādo vēsturisko norišu vienlaicīgumu. Tas ļauj parādīt saimniecības, kultūras un ikdienas dzīves notikumu savstarpējo saistību un tādējādi rekonstruēt novada pagātnei kā secīgu notikumu plūsmu, kas nav sašķelta atsevišķos tematiskajos blokos.

⁵ Villeruša V. Gājums. – Rīga, 1994. – 38.–78. lpp.

⁶ Sk.: Salaspils // Latvijas pilsētas: Enciklopēdija. – Rīga, 1999. – 427.–435. lpp.; Salaspils pilsētas lauku teritorija // Latvijas pagasti: Enciklopēdija. – 2. sēj. – Rīga, 2002. – 317.–320. lpp. (Tekstu vēstures sadaļu līdzautore: Lilita Vanaga.)

Autores uzdevumu sarežģīja ne tikai tēmas hronoloģiskie ietvari, pārskatāmā un izvērtējamā materiāla apjoms, bet, kā jau teikts, arī nepieciešamība ievērot vēsturiski mainīgās Salaspils novada (pagasta, ciema padomes utt.) robežas. Jāatzīst, ka grāmatā ir izdevies atrast pārliciecināšu līdzsvaru ne vien starp lokālo, novada mēroga vēsturi un Latvijas vēstures notikumiem kopumā, bet arī radīt interesantu un aizraujošu lasāmvielu. Bez šaubām, sava nozīme te ir arī bagātīgajam ilustrāciju materiālam un seno karšu fragmentiem, kas atveidoti teicamā poligrāfiskā kvalitātē.

Tomēr īpaši būtu jāatzīmē autores lēmums iekļaut monogrāfijas pamattekstā atsevišķus vēstures avotu izvilkumus – arhīvu materiālu, novada iedzīvotāju atmiņu pierakstu un preses publikāciju fragmentus. Šāds paņēmieni noder ne tikai lasītāja uzmanības piesaistīšanai un laikmeta kolorīta raksturošanai, piemēram, parādot, ar kādām pūlēm 20. gs. 30. gados Salaspils luterāņu draudze atjaunoja Pirmajā pasaules karā sagrauto dievnamu (172.–174. lpp.), vai attēlojot, kā vietējā pašvaldība 1961. gadā mēģināja panākt Salaspils stacijas bufetes slēgšanu, “jo tā kļuvusi par dzērāju un huligānisku elementu izpriecās vietu” (227.–228. lpp.).

Grāmatā ievietotajiem avotu fragmentiem, tāpat tematiskajiem pielikumiem ir patstāvīga izziņas vērtība – tas attiecas gan uz šeit publicētajām salaspiliešu atmiņām par koncentrācijas nometnēm Otrā pasaules kara laikā (183.–185. lpp.), gan uz autores apkopotajiem arhīva datiem par 19. gs. sākumā Salaspils muižas zemnieku pieņemtajiem uzvārdiem (Pielikums Nr. 1, 262.–267. lpp.). Tie ir tikai daži, subjektīvi atlasīti piemēri, taču ikviens šīs grāmatas lasītājs tajā atradīs arī citas spilgtas “laikmeta liecības”, turklāt atšķirībā no daudziem līdzīga rakstura pētījumiem šajā gadījumā lasītājs var pilnībā novērtēt priekšrocības, ko sniedz zinātniskā aparāta klātbūtne grāmatas tekstā.

Monogrāfijas apjoms un konsekventā notikumu hronoloģiskā izklāsta struktūra šajā gadījumā ir bijuši ne tikai ierobežojoši faktori vien, jo šāda pieeja ir padarījusi publicēto informāciju viegli pārskatāmu, vienlaikus nezaudējot teksta epistemoloģisko un literāro kvalitāti. Pārfrāzējot populārā norvēģu sociālantropologa T. H. Ēriksena darba nosaukumu,⁷ var teikt, ka Lilitas Vanagas grāmata “Salaspils novads. Gadsimtu hronoloģija” stāsta ne tikai par vienu *mazo vietu* Latvijā, bet arī par tiem lielajiem, pat eksistenciālajiem jautājumiem, kurus šodienas sabiedrībai uzdod reģionālā, novada vai vienkārši – mūsu apdzīvoto vietu vēsture. Piemēram, tas varētu dot ierosmi plašāk pētīt Rīgas vēstures saistību ne vien ar pilsētas seno patrimonālo apgabalu, bet daudz plašāku apvidu. Tādējādi ar šo grāmatu Salaspils novada vēstures izpēte ir ieguvusi stingru zinātnisku pamatu, savukārt Latvijas reģionālās vēstures historiogrāfija – vēl vienu akadēmisku darbu, kas dod iespēju apjaust un pētīt Latvijas novadu vēsturi plašākās kopsakarībās.

Mārtiņš Mintauris

⁷ Ēriksens T. H. Mazas vietas – lieli jautājumi. Ievads sociālantropoloģijā. – Rīga, 2010.